

ІСТОРІЯ ЗАПОРІЗЬКОГО КОЗАЦТВА, КРАЄЗНАВСТВО, АРХЕОЛОГІЯ ТА ЕТНОГРАФІЯ

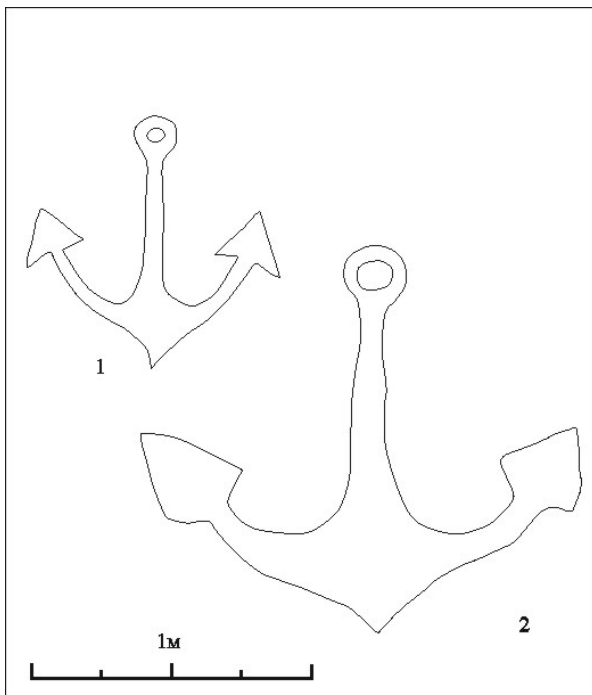
ШАПОВАЛОВ Г.І.

ЯКОРЯ – ПЕТРОГЛІФИ XVIII–XIX СТ. НА ОСТРОВІ ХОРТИЦЯ

Кілька років тому запорізькими краєзнавцями Ю.Віліновим та М.Остапенко на східному березі острова Хортиця знайдено петрогліфи, які представляють собою зображення двох дворогох корабельних якорів. Згадку про цю знахідку містять тези виступу на всеукраїнській конференції з питань розвитку туризму одного з відкривачів [1.– С.129].

Вважаючи знахідку надзвичайно цікавою в зв'язку з тим, що по–перше петрогліфи взагалі є дуже рідким явищем для району Дніпрових порогів і по–друге тому, що зображення якорів, як відомо, з найдавніших часів пов'язані із духовним життям оскільки є символами надії на спасіння [2. –С.112–141], ми і вирішили описати її і ввести в науковий обіг.

Зображення якорів знаходяться, як вже вказувалось, на східному березі Хортиці у великій бухті між скелями Ушви́ва та Думна на березі Нового Дніпра. Те зображення корабельного якоря, що знаходиться нижче скелі Ушви́вої нанесено на нижній по течії стороні великого, довжиною три метри і заввишки півтора метри, прибережного каменя. Малюнок якоря на камені нанесено технікою видовбування металевим предметом лінії завширшки до 1 см і глибиною до 0,5 см. Як ір на малюнку розміщено вертикально – рогами вниз, а верхньою частиною веретена – вгору. Внизу якоря, в місці поєднання його рогів зображено гостро виступаючу частину – п'ятку. Рога, в зображеного на камені якоря, круто загнуті вгору і закінчуються трикутними загостреними лапами. Висота всього малюнка якоря від п'ятки до верхньої частини веретена складає 88 см. Найбільша відстань між крайніми лівою та правою частинами лап якоря – 88 см, а відстань між носками його рогів – 76 см. Вуха якоря зображено у вигляді круга діаметром 15 см з отвором для риму заокругленої форми (мал.1.1).

Мал. 1

Друге зображення двурогого корабельного якоря знайдено на прибережному камені трохи вище по течії від скелі Думна. Малюнок, як і при зображенні виявленому біля скелі Ушви́вої, нанесено видовбуванням металевим предметом на верхню частину великого опуклого каменя висотою до 60 см. Як і перше зображення якоря воно має порушення пропорцій справжніх якорів: веретено має зменшений вигляд по відношенню до рогів. Петрогліф якоря розміщено рогами до острова, а верхньою частиною (вухом) до ріки. Роги якоря слабо вигнуті вгору і мають стрілоподібні лапи. В місці поєднання рогів як ір має виступаючу п'ятку. Відстань від нижньої частини якоря п'ятки до верхньої частини веретена складає 133 см, а відстань між кінцями лап якоря – 151 см. Веретено вгорі закінчується вухом із зовнішнім діаметром 21 см. Отвір вуха має неправильний заокруглений вигляд (мал.1.2.).

Описані зображення якорів, виявлені на прибережних скелях Хортиці, нагадують за формою дворогі “адміралтейські” якоря, що у великій кількості з'являються на цьому острові під час війни з Туреччиною 1735–1739 рр. Саме на скелю

Ушви́ву виходила одна із ліній укріплень з редутив побудованих в часи тієї війни [3.– С.37]. Тут на зручному піщаному березі Хортиці були судові стоянки Дніпровської флотилії. Без сумніву саме дворогі корабельні якоря першої половини XVIII ст. є праобразами наших петрогліфів.

Пізніше з 1789 р. тут таки, між скелями Ушви́ва і Думна, існувала колонія німців–менонітів Острів–Хортицька. Мешканці цієї колонії були добре знайомі із залишеними на острові і біля нього в Дніпрі численними знахідками якорів. Відомо і те, що меноніти використовували на поховальних стелах у якості символу надії на спасіння, зображення якоря, схоже на описані нами петрогліфи [4.– С.250]. Саме з цими подіями XVIII–XIX ст. в історії острова Хортиці ми вважаємо, і пов'язані петрогліфи якорів виявлені на його

скелях. Щодо призначення петрогліфів, то, скоріше всього, вони були своєрідними оберегами, які захищали від злих очей і дій корабельну стоянку та одночасно окреслювали її територію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вілінов Ю.А. Використання на туристських маршрутах новознайдених на острові Хортиця пам'яток археології та історії // Всеукраїнська науково-практична конференція "Туризм і завдання національно-культурного відродження України" /12-14 травня 1992 р./ – Київ-Черкаси, 1992.
2. Шаповалов Г.И. Корабли веры: Судоходство в духовной жизни древней Украины. – Запорожье: Дикое поле, 1997.
3. Новицкий Я. Остров Хортица на Днепре, его природа, история, древности.– Запоріжжя, РА "Тандем-У", 1997.
4. Шаповалов Г.І. Символ якоря в етнографічних пам'ятках Південної України середини ХІХ ст. // Південна Україна ХVІІІ-ХІХ ст. Записки науково-дослідницької лабораторії Південної України ЗДУ. – Вип. V. – Запоріжжя, РА "Тандем-У", 2000.

КОБАЛИЯ Д.Р., НЕФЕДОВ В.В.

ЗАТОНУВШИЕ КОРАБЛИ ДНЕПРОВСКОЙ ГРЕБНОЙ ФЛОТИЛИИ 1737-1739 ГГ.

История исследований

В мае 1999 года Запорожская ГЭС осуществила сброс воды из озера им.Ленина. Следствием сброса явилось разрушение береговой полосы в районе балок Наумовой – Громушиной на о.Хортица. Существенным изменением подвергся и рельеф дна в прилегающей акватории Днепра. Снос донных отложений обнажил два затонувших корабля из состава Днепровской гребной флотилии, в 1737-39 годах участвовавшей в военных действиях против турецких войск и осаждавшей Очаков.

Находка военных судов этого времени у о.Хортицы не является новостью для историков и гидроархеологов. Сведения об этих уникальных памятниках известны с 1845 года, когда после сильного наводнения на этом же месте было обнаружено 17 «хорошо сколоченных» кораблей [12, 78]. В результате тридцатилетних подводных исследований у о.Хортицы общее количество сохранившихся и обследованных судов, найденных на этом сравнительно небольшом участке 200х30м достигло восьми единиц. Особое внимание привлекла находка казачьей лодки весной 1998 года. Исследованиям и подъему этого судна осенью 1999 года предполагается посвятить отдельную работу. Обнаруженные объекты разнотипны, поэтому есть возможность одновременного обследования сразу нескольких, конструктивно отличающихся друг от друга кораблей послепетровского времени, и это увеличивает ценность комплекса в целом. Находки, извлеченные в ходе подводных работ, имеют жесткую хронологическую привязку и могут рассматриваться как эталонные. Обращает на себя внимание и удивительная сохранность судов, не имеющая аналогов в подводной практике Украины и стран СНГ. Коротко охарактеризовать весь комплекс можно следующим образом:

Судно №1 – казачья лодка, соответствующая чертежам галерного мастера Андрея Алатчинова. Судно обнаружено в мае 1998 года В.В.Нефедовым на размытом участке дна. Глубина залегания – 4-9 м. Корабль всесторонне исследован и поднят на поверхность в октябре 1999 года. В настоящее время этот наиболее сохранившийся объект комплекса находится в процессе консервации. При ширине более 3-х м его длина достигала 17.5 м. Результаты исследований лодки, а также ход подъемных работ, будут опубликованы отдельно;

Судно №1а – обнаружено одновременно с первым. В настоящее время оно на 90% занесено донными отложениями, располагается на левом борту и развернуто в северном направлении. Глубина залегания – 4-5.5 м. Особенности конструкции корпуса позволяют усматривать его идентичность судну, часть которого была поднята 3 сентября 1971 года под руководством Е.Спинова и Г.Шаповалова. Есть все основания предполагать, что корабль №1а является дюбель-шлюпкой. В отношении конструкции и обводов он близок казацкой лодке.

Судно №2 – обнаружено летом 1973 года в результате гидроархеологической разведки Г.Шаповалова. Верхняя часть бортов прослежена на участке до 8-ми метров [10, 7]. Изучение находки продолжалось и в последующие годы. В 1989 году кооператив «Подводник» осуществил размыв грунта на глубину до 2.5 м. Ввиду неготовности к консервации столь большого объекта работы были прекращены [5, 15]. По состоянию на 2000 год остов представляет собой поврежденную носовую часть крупного корабля, лежащую на глубине около 4-х метров. Форштевень развернут к берегу. На местонахождении фиксируются многочисленные детали набора и фрагменты обшивки.